

Визначення рівня сформованості професійно-методичної підготовки майбутнього вчителя фізики проводилось за такими критеріями: повнота засвоєння студентами структури і змісту професійно-педагогічних умінь; знання методики викладання фізики; проектування та організація навчального процесу під час проходження педагогічної практики; повнота фахової підготовки; висока відповідальність та соціальна адаптованість; ціннісні орієнтації, мотиваційна спрямованість та професійна працездатність; досвід здійснення емоційно-ціннісних відносин у процесі навчання учнів фізиці [2].

Перевірка ефективності запропонованої методики показала, що у студентів експериментальної групи відбулися такі зміни: на 41,5% збільшилась якість навчання (порівняно з студентами контрольної групи); темп навчальної діяльності збільшився на 37%; бажання досягати успіху та особиста активність збільшились у 44,7% студентів; значно покращили уміння і навички з методики викладання фізики – 7,2% студентів.

Аналіз результатів нашого дослідження дозволяє зробити висновки про те, що методична система індивідуально-орієнтованого навчання на основі модульно-рейтингової технології, забезпечує більш успішну професійно-методичну підготовку, а система індивідуально-орієнтованих завдань є одним із засобів удосконалення саме методичної підготовки майбутнього вчителя фізики. Питання, які розглядаються у нашій статті, є багатоплановими і звичайно потребують подальшої розробки.

Література

1. Державна національна програма „Вчитель” // Інф.збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – №10. – С.4 – 32.
2. Залезная Т.А. Индивидуально-ориентированный подход к организации практических занятий по физике // Молодежь и наука XXI века: Материалы III международной научно-практической конференции студентов и аспирантов: Красноярск, 23 – 25 апреля 2002 г. – Красноярск: РИО КПКУ, 2002. – С.107 – 108.
3. Кузьмина Н.В. Очерки психологи труда учителя: Психологическая структура деятельности учителя и формирование его личности. – Л.,1967. – 231 с.
4. Левитес Д.Г. Педагогическое наследие: проблемы изоляции образовательного процесса // Народное образование. – 1997. – №10. – С.59 – 65.
5. Чобітько М.Г. Особистісно орієнтована професійна підготовка майбутнього вчителя: теоретико-методологічний аспект: Монографія / МОН України. АПН України. Ін-т педагогіки і психології професійної освіти. – Черкаси: Брама-Україна, 2006. – 560 с.

УДК 378:37.042.1

П.О. Артюшенко

ФОРМУВАННЯ ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ У ПРОЦЕСІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Анотація. У статті обґрунтовуються педагогічні умови формування вольових якостей старшокласників ЗОШ у процесі фізичного виховання.

Ключові слова: вольові якості, фізичні вправи, педагогічні умови, рівні сформованості вольових якостей.

Аннотация. В статье обосновываются педагогические условия формирования волевых качеств старшеклассников общеобразовательных школ в процессе физического воспитания.

Ключевые слова: волевые качества, физические упражнения, педагогические условия, уровни сформированности волевых качеств.

Annotation. *The pedagogical conditions of senior pupils' will-power qualities formation in secondary schools in the process of physical training are delivered in the article.*

Key words: *will and power qualities, psychophysiological functions, age dynamics, correlative intercommunication, pedagogical influence.*

Однією з найбільш значущих проблем у процесі виховання учнів в загальноосвітній школі є проблема формування життєвої активності, здатності до постійного самовдосконалення. На думку Л. Анциферової, О. Конопкіна, А. Маслоу, С. Рубінштейна, С. Собко, Д. Узнадзе життєва активність пов'язується з такими волевими якостями як ініціативність, цілеспрямованість, рішучість, наполегливість та ін. Виховання необхідних волевих якостей і здібностей до волевої регуляції є складовою частиною виховання особистості, яка діє на основі свідомих спонукань (Б. Ананьєв, І. Бех, Л. Божович, Л. Виготський, О. Запорожець, В. Іванніков, О. Леонт'єв, С. Поліщук, С. Рубінштейн). Зацікавленість суспільства у розробці науково обґрунтованої системи формування особистості, яка володіє необхідними волевими якостями, потребує поглиблених досліджень теоретичних і методологічних проблем волі, розробки методичної оснащеності експериментальних досліджень і методів діагностики волевих якостей. Однак визнати рівень дослідження проблеми волі у сучасній психології та освітній практиці таким, що відповідає тим великим завданням, які поставило суспільство не є можливим.

У психолого-педагогічній літературі розглядаються лише окремі питання щодо виховання волевих якостей в процесі навчання (В.А. Крутецький, П. Размислов, С. Рівес, Л. Рувінський, В. Селіванов) та фізичного виховання (А. Пуні, Р. Шайхтдінов, Т. Шульга). Окремі роботи були присвячені вивченню волевої сфери та її розвитку у молодших школярів (С. Поліщук, В. Комогоркін, П. Коханець), в учнів середнього шкільного віку в процесі занять фізичною культурою (А. Артюшенко). Вікові аспекти волевої активності і волевої регуляції досліджували А. Висоцький, Т. Шульга. Але запропоновані в означених роботах методичні рекомендації щодо формування волевих якостей в учнів у процесі навчання практично не пов'язуються з найбільш характерним моментом волевої діяльності людини – волевым зусиллям. Саме волеві зусилля, на думку Б. Смирнова, П. Рудика, Н. Каліна, Р. Шайхтдінова, Т. Шульги, забезпечують ефективну саморегуляцію й мобілізацію людини. Саме можливість зовнішньої стимуляції волевих зусиль з боку педагога шляхом створення відповідних педагогічних умов у навчальному процесі має бути покладена в основу методики формування волевих якостей (А. Воронін, А. Висоцький, А. Пуні, В. Іванніков, Є. Ейдман) у процесі виховання.

Вивчення стану проблеми в освітній практиці загальноосвітньої школи показало, що процес формування волевих якостей в учнів старших класів можна характеризувати як безсистемний, стихійний і некерований з боку педагогів. У процесі фізичного виховання функціональне навантаження, засвоєння нових рухових навичок недостатньо узгоджуються з вирішенням виховних завдань з формування волевих якостей.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування волевих якостей в учнів старших класів загальноосвітньої школи засобами фізичної культури.

У процесі експериментальної роботи був використаний комплекс методів дослідження: аналіз і узагальнення психолого-педагогічної літератури з проблем дослідження, констатувальний і формувальний педагогічні експерименти, педагогічне тестування, методи математичної статистики й порівняльного аналізу. В експерименті брали участь учні 15 – 17 років (всього 287 учнів). Для оцінки волевих якостей і волевих зусиль були використані методики А. Висоцького, Г. Калашникова, Е. Щербакова, Е. Ейдмана, а також спеціально розроблені тестові вправи. У волевої

активності старшокласників спостерігається суттєві індивідуальні відмінності, які мають характерні, типові риси. За результатами констатувального експерименту визначені три основних типи учнів за показниками сили, стійкості і повноти вольової активності. Саме співвідношення цих показників є найбільш характерною особливістю визначених типологічних груп учнів.

Показником сили вольових якостей ми вважали найвищий рівень прояву вольового зусилля при виконанні однієї із тестових фізичних вправ, а також здатність учнів суттєво підвищувати рівень їхнього прояву під впливом зовнішньої стимуляції і самостимуляції. Показником стійкості вольових якостей вважалась здатність учнів утримувати високий рівень вольових зусиль протягом досить тривалого часу або при виконанні декількох спроб. Показником широти (повноти) вольової активності вважалась здатність проявляти вольові зусилля на досить високому рівні, підвищувати цей рівень під впливом факторів зовнішньої стимуляції і самостимуляції при виконанні всіх (або більшості) фізичних вправ і завдань.

До першого типу відносяться учні з високим рівнем прояву вольових якостей зі стійкою вольовою активністю, яка проявляється при виконанні більшості фізичних вправ і завдань. Старшокласники цього типу здатні тривалий час виконувати різноманітні завдання й долати при цьому значні труднощі, а також суттєво збільшувати рівень прояву вольових зусиль під впливом зовнішньої стимуляції і самостимуляції. Другий тип учнів також відрізняється здатністю до прояву вольових якостей на досить високому рівні, але при недостатній стійкості і повноті. Старшокласники цього типу не здатні утримувати вольові зусилля протягом тривалого часу і проявляти їх в процесі різноманітної діяльності. Високий рівень вольових якостей, їхня стійкість, а також здатність до збільшення вольових зусиль можуть проявлятися тільки при виконанні окремих фізичних вправ і завдань. Третій тип старшокласників характеризується слабо вираженою вольовою активністю, що спостерігається постійно і при виконанні всіх видів діяльності (фізичних вправ і завдань). Свідома самостимуляція в учнів цього типу практично не сформована. Навіть доступні труднощі вони долають епізодично, частіше за все, під впливом зовнішньої стимуляції. Учні третього типу відрізняються низьким рівнем фізичної підготовленості, на уроках фізичної культури вони, як правило, активності не проявляють. Залучити їх до активних занять і змагань важко.

Визначені таким чином типологічні групи старшокласників охоплюють в нашому випадку 100% досліджуваних учнів і відображають три рівні сформованості вольових якостей. На початку експерименту в експериментальних класах 9,3 % учнів мали високий рівень сформованості вольових якостей, 65,6% старшокласників – середній і 25,1% – низький рівень. У контрольних класах 9,7% учнів були з високим рівнем сформованості вольових якостей, 66,3% мали середній і 24,0% – низький рівень. Методичні прийоми і рекомендації для ефективного формування вольових якостей в процесі розвитку фізичних здібностей (сили, швидкості, витривалості, пружкості, гнучкості) були розроблені з урахуванням того факту, що специфіка фізичних вправ при їх виконанні потребує прояву відповідних вольових якостей. З цією метою нами була запропонована схема узгодженості процесу формування вольових якостей зі специфікою фізичних вправ.

Вибір засобів фізичної підготовки здійснювався з урахуванням наявності сенситивних періодів і експериментальна програма передбачала акцентований розвиток у старшокласників сили і витривалості. Розроблена система методичних прийомів для спрямованого формування у старшокласників вольових якостей в процесі фізичного виховання передбачала відповідні рекомендації із стимулювання й самостимулювання вольових зусиль при виконанні фізичних вправ різного характеру. Виходячи з вихідного рівня вольової і фізичної підготовленості учням експериментальної групи пропонувалися індивідуальні завдання на покращення свого особистого результату. Саме намагання покращити особистісні досягнення, а не виконання загального для всіх нормативу,

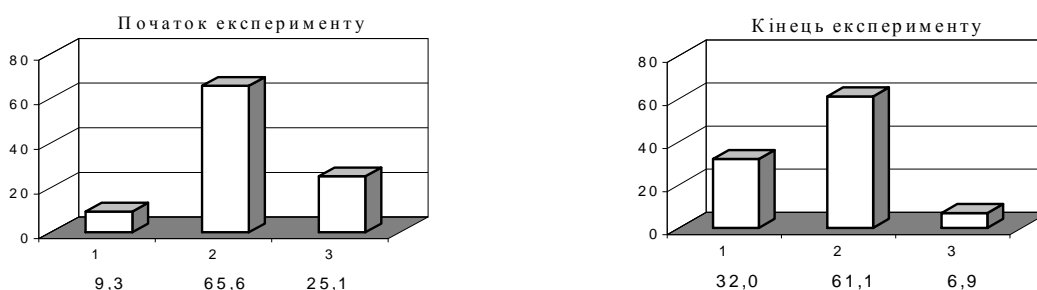
оцінювалося вчителем позитивно й приймалося як головний результат навчальної діяльності.

Була розроблена педагогічна модель формування вольових якостей старшокласників в процесі фізичного виховання. В основу моделі була закладена структура процесу фізичного виховання з вирішенням обов'язкових завдань оздоровчої, виховної й освітньої спрямованості, а також психолого-педагогічні умови формування вольових якостей. До основних психолого-педагогічних умов відносяться: наявність активної, напруженої і успішної діяльності при систематичному і поступовому збільшенні труднощів, узгодженість процесу формування вольових якостей з розвитком фізичних здібностей, рухових умінь і навичок, готовність учнів до активної діяльності.

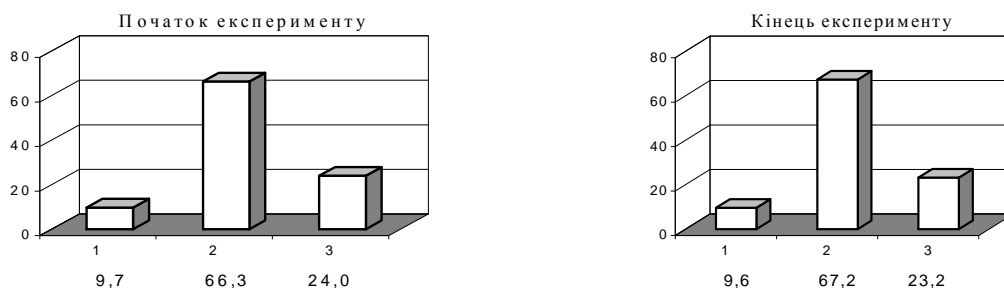
У свою чергу формування в учнів готовності до активної діяльності передбачає цілий комплекс умов, які забезпечують теоретичну, практичну й психологічну готовність. На нашу думку, саме від психологічної готовності до активної діяльності залежить успішність всього процесу навчання.

Ефективність розробленої експериментальної програми формування вольових якостей в учнів старшого шкільного віку в процесі фізичного виховання перевірялася у педагогічному експерименті, який проводився протягом двох років. У формувальному педагогічному експерименті брали участь чотири паралельні класи, два з яких склали експериментальну групу і два – контрольну. Всього педагогічним експериментом було охоплено 148 учнів. Аналіз співвідношення рівнів сформованості вольових якостей старшокласників на етапах формувального експерименту показує, що за два роки в учнів контрольної групи рівень вольових якостей практично не змінився. Інша картина в показниках вольових якостей спостерігається в експериментальних класах (рис. 1).

Експериментальні класи

Контрольні класи

Умовні позначення: 1 – високий рівень; 2 – середній рівень; 3 – низький рівень

Рис. 1. Співвідношення рівнів сформованості у старшокласників експериментальних і контрольних класів вольових якостей (у %).

Так, низький рівень сформованості вольових якостей на початку експерименту спостерігався у 25,1% учнів, а по закінченні – у 6,9% учнів. Навпаки, високий рівень вольових якостей при первинному обстеженні демонстрували тільки 9,3% старшокласників, а на заключному етапі експерименту – 32%. Такий приріст показників вольових якостей в учнів експериментальних класів є практично значущим й статистично

вірогідним. Отримані дані підтверджують можливість суттєвого підвищення рівня прояву вольових якостей у старшокласників в процесі фізичного виховання.

Результати експериментального дослідження в цілому підтвердили робочу гіпотезу й свідчать про досить високу ефективність запропонованої методики формування вольових якостей у старшокласників в процесі фізичного виховання.

Проведене дослідження дало змогу сформулювати такі висновки. Аналіз психолого-педагогічної літератури засвідчує, що у сучасній педагогічній теорії немає єдиного підходу щодо вирішення проблеми формування вольових якостей старшокласників загальноосвітньої школи в процесі фізичного виховання. При цьому виявлено, що воля може розвиватися тільки в ході складної, націленої на майбутнє діяльності шляхом подолання перешкод. Експериментальна робота підтвердила ефективність розробленої педагогічної моделі формування у старшокласників загальноосвітньої школи вольових якостей в процесі фізичного виховання. В основу педагогічної моделі закладена структура процесу фізичного виховання в загальноосвітній школі з вирішенням обов'язкових завдань оздоровчої, виховної та освітньої спрямованості, що передбачає створення педагогічних умов, які забезпечують: 1) змістовну й організаційну складові навчального процесу з наявністю активної, напруженої та успішної діяльності при систематичному і поступовому збільшенні труднощів; 2) узгодженість процесу формування вольових якостей зі специфікою фізичних вправ; 3) готовність учнів до активної діяльності (теоретичну, практичну, психологічну, що, в свою чергу, передбачає: позитивне ставлення і мотивацію до фізичного вдосконалення, чітке усвідомлення мети і завдань на найближчу і віддалену перспективу, впевненість у власних силах, свідоме прагнення до самовдосконалення, здатність до уявлення і до самостимуляції вольових зусиль, здатність до самооцінки і самоконтролю). Прояви вольових якостей в учнів 15, 16 і 17 років мають суттєві індивідуальні відмінності за силою, стійкістю і широтою (повнотою). За співвідношенням цих показників були визначені три типологічні групи старшокласників. До першого типу належать учні з високим рівнем сформованості вольових якостей зі стійкою вольовою активністю, яка проявляється при виконанні більшості фізичних вправ і завдань. Старшокласники цього типу здатні тривалий час виконувати різноманітні завдання й долати при цьому значні труднощі. Другий тип також відрізняється здатністю до прояву вольових якостей на досить високому рівні, але при недостатній стійкості і повноті. Старшокласники цього типу не здатні утримувати вольові зусилля протягом різноманітної діяльності. Високий рівень вольових якостей може проявлятися тільки при виконанні окремих фізичних вправ і завдань. У представників цього типу рівень сформованості вольових якостей визначається як середній. Третій тип старшокласників характеризується слабо вираженою вольовою активністю, що спостерігається при виконанні всіх фізичних вправ і завдань. Свідома самостимуляція в учнів цього типу не сформована, і їх практично не цікавлять фізичні вправи. Рівень сформованості вольових якостей визначається як низький.

Реалізація обґрунтованих педагогічних умов дала змогу досягти позитивної динаміки рівня сформованості вольових якостей старшокласників. Так, низький рівень сформованості різних вольових якостей на початку експерименту спостерігався у 25,1 % учнів, а по закінченні – у 6,9 % учнів. Навпаки, високий рівень вольових якостей при первинному обстеженні демонстрували тільки 9,3 % старшокласників, а на заключному етапі експерименту – 32 %.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування вольових якостей старшокласників у процесі фізичного виховання. Подальшого дослідження вимагає установа залежності процесу формування вольових якостей від вікових та індивідуальних особливостей учнів, а також обґрунтування нових методик і критеріїв для оцінювання вольових якостей.